

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра теорії і методики фізичного виховання

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми: **«ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ФІЗИЧНОМУ
ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконав: студент 2 курсу,
групи ФКb1-М17
спеціальності 014.11 Середня освіта
(Фізична культура)
Лісовий Дмитро Олександрович
Керівник: Бабюк С. М., кандидат
педагогічних наук, доцент
Рецензент: Мисів В. М. кандидат наук з
фізичного виховання та спорту, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1 Гуманістичні ідеї психолого-педагогічної науки як витoki особистісно зорієнтованого підходу у навчально-виховному процесі.....	7
1.2 Специфіка використання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів: історичні та методичні аспекти.....	15
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
2.1 Методи дослідження.....	25
2.2 Організація дослідження.....	36
2.3. Сучасний стан психофізичного розвитку дітей 6-10 років.....	37
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЗДОРОВЧО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ	50
3.1 Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності у процесі навчання і виховання молодших школярів.....	50
3.2 Педагогічна система реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів.....	57
3.3 Оцінка ефективності впливу особистісно зорієнтованого підходу на розвиток психофізичних можливостей організму дітей.....	72
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є пошук нових моделей організації освітньо-виховного процесу в школі, спрямованих на гуманізацію навчання та активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, що забезпечить інтенсивне оволодіння комплексом знань, умінь і навичок та сприятиме гармонійному розвитку особистості. Такою моделлю є особистісно зорієнтований педагогічний процес, який базується на гуманістичних напрямках філософії, психології та педагогіки і передбачає сприйняття кожного вихованця як унікальної особистості, як суб'єкта навчально-виховного процесу.

Сучасна педагогічна система особистісно зорієнтованого підходу потребує подальшої розробки в різних напрямках виховного впливу. Особливо актуальною є проблема використання педагогічних інновацій у галузі фізичного виховання, де сучасний освітньо-виховний процес зорієнтований на функціональне виконання вчителем педагогічних обов'язків, і особлива увага зосереджена на зовнішньо-процесуальних рольових діях, а не на особистості учня, його індивідуальності. Для такої ситуації характерним є переважання зовнішніх вказівок, а учні виступають об'єктами педагогічних впливів. Водночас, в роботі вчителів фізичної культури спостерігається схематичність, яка базується на механічному запозиченні "передового педагогічного досвіду", а не на власній педагогічній концепції, зумовленій професійним рівнем методологічної культури.

Інтенсифікація навчально-виховного процесу, погіршення екологічних та економічних умов життя вимагають від організму школяра, особливо в період навчання у початкових класах, специфічної адаптації до статичного компоненту, пов'язаного з розумовим і фізичним навантаженням. Актуальність проблеми зумовила тему дослідження **«Особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні молодших школярів»**.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність впровадження особистісно зорієнтованого підходу у фізичне виховання молодших школярів.

Завдання дослідження:

1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити сутність та специфічні особливості педагогічної системи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів;

2) визначити рівні психофізичних можливостей організму молодших школярів для забезпечення особистісної орієнтації засобів фізичного виховання;

3) обґрунтувати ефективність впровадження особистісно зорієнтованого підходу в різні форми рухової діяльності та встановити його вплив на формування цілісної особистості молодшого школяра;

4) розробити методичні рекомендації для вчителів і батьків щодо реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання учнів початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні основи реалізації особистісно зорієнтованого підходу в режимі навчального дня та позакласних формах занять фізичною культурою молодших школярів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано такі методи: аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної, соціологічної, медичної та спортивної літератури; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду з проблеми фізичного виховання молодших школярів та проблеми особистісно зорієнтованого навчання та виховання; аналіз навчальних програм, шкільної документації; спостереження; опитування (бесіди, анкетування), тестування, педагогічний експеримент; порівняльний аналіз результатів експерименту, методи математичної статистики.

Організація дослідження

Завдання дослідження вирішували поетапно.

На першому етапі (жовтень 2017 року – грудень 2017 року) проводилось вивчення, аналіз та узагальнення науково-методичної літератури та емпіричних даних за проблемою дослідження. Визначалася мета, предмет та об'єкт дослідження, конкретизувалися завдання. Обиралися основні показники модельних характеристик змагальної діяльності та уточнювалася методика їх

аналізу. Складався індивідуальний план виконання, науково-методичне обґрунтування дипломного дослідження, з'ясовувався зв'язок з навчальними програмами та програмами науково-дослідної роботи, з'ясовувалася наукова новизна та практична значущість роботи.

На другому етапі (січень 2018 року – вересень 2018 року) розроблялась експериментальна методика застосування особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів; проводився формувальний експеримент.

На третьому етапі (жовтень 2018 року – грудень 2018 року) був проведений аналіз експериментальних даних методами математичної статистики, узагальнювалися результати роботи, формувалися висновки дипломного дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Визначено особливості системи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні на основі структуризації етапів, методів, принципів і форм організації занять фізичними вправами молодших школярів. Встановлено специфіку орієнтації засобів фізичного виховання відповідно визначених рівнів психофізичного розвитку дітей.

Практичне значення дослідження. Визначено діагностичний інструментарій поточного педагогічного контролю при використанні особистісно зорієнтованого підходу в системі фізичного виховання учнів початкової школи й особливості його впровадження в різні форми занять фізичною культурою в режимі навчального дня та позанавчальний час. Розроблено методичні рекомендації для вчителів початкової школи, фізичної культури та батьків, що сприяють широкому використанню особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на звітній науковій конференції студентів, магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський 25 квітня 2018 року) та на засіданнях студентського

наукового гуртка «Фізичне виховання дітей 1-4 класів у взаємодії ЗОШ і сім'ї».

Публікації. Результати дослідження за темою кваліфікаційної (дипломної) роботи магістра висвітлені в одній науковій статті.

Експериментальною базою дослідження був Кам'янець-Подільський НВК №17. В експерименті брало участь 60 учнів 1-А та 1-Б класів (30 дітей – експериментальної, та 30 дітей – контрольної групи).

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Роботу викладено на 101 сторінці, з яких 93 основного тексту, що містить 9 таблиць і 2 рисунка.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та зі списку 75 використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У дипломному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми використання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів. У результаті проведеного дослідження розкрито специфіку змісту та методику впровадження особистісно зорієнтованого підходу у фізичне виховання молодших школярів. Експериментально перевірено ефективність впливу даного підходу на захворюваність, успішність у навчанні, психофізичний розвиток і соціалізацію особистості молодших школярів у освітньо-виховному процесі початкової школи.

1. Використання особистісно зорієнтованих технологій є об'єктивною реальністю, яка детермінується суперечністю між потребами нової парадигми освіти та нерозробленістю теоретико-методичних основ такого підходу, об'єктивно існуючим протиріччям між колективною формою навчання та індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу. Особистісно зорієнтоване фізичне виховання здебільшого оптимізує суб'єктивний досвід учнів, надаючи перевагу прояву самобутності та ініціативи кожного індивіда, за умови домінування мотивів самопізнання.
2. Основними принципами особистісно зорієнтованого підходу були обрані: принцип суб'єктності відносин у процесі фізичного виховання, який передбачає поступове перетворення учня з об'єкту в суб'єкт діяльності; принцип диференціації об'єму, інтенсивності та спрямованості навантажень залежно від рівня психофізичних можливостей; принцип індивідуалізації режимів рухової життєдіяльності відповідно особистісному розвитку кожної дитини; принцип інтеграції пізнавальної та рухової діяльності.
3. Визначені рівні психофізичного розвитку дітей (рухливий активний, середній активний, середній пасивний, малорухливий активний, малорухливий пасивний), які базуються на кількісній сумарній оцінці основних компонентів, що характеризують особливості росту і розвитку дитини: індекс фізичного розвитку, параметри психофізіологічного стану, співвідношення

між руховим і паспортним віком. Це дозволило розробити нові шляхи оптимізації освітньо-виховного процесу молодших школярів з позиції особистісно зорієнтованого підходу.

4. Слід визначити деякі особливості організації та методики проведення занять фізичними вправами з позицій особистісно зорієнтованого підходу до фізичного виховання молодших школярів. В експериментальних класах всі організовані форми фізичного виховання у школі будувалися з урахуванням рівня психофізичного розвитку учнів класу: об'єм та інтенсивність навантаження, тривалість і характер відпочинку, додаткові дихальні вправи, вихідне положення деяких вправ підбиралися для кожного класу окремо.
5. Спортивно-масову роботу з молодшими школярами організовували у вигляді свят-змагань із залученням батьків, з включенням до програми рухливих ігор, естафет, концертних номерів, змагань із знайомих тестових вправ і ритмічної гімнастики. А доступність змагального навантаження зорієнтованого на рівень психофізичного розвитку учнів класу сприяло отриманню задоволення від занять фізичними вправами кожною дитиною, оздоровленню організму, поєднанню фізичного, морального і естетичного виховання.
6. Програма самостійних індивідуальних занять будувалась також з огляду на рівень психофізичного розвитку і передбачала корекційну роботу над вдосконаленням тієї фізичної якості, яка має відставання від належних параметрів, профілактичні комплекси для запобігань порушень постави, ступенів тощо. Отримані індивідуальні домашні завдання з фізичної культури активізували руховий режим молодших школярів, підвищували розумову працездатність, допомагали заповнити вільний час корисними для здоров'я активними заняттями.
7. Рухова діяльність учнів, яка була організована у вигляді взаємодії дидактичного матеріалу і спеціально визначених фізичних вправ, відповідно зорієнтованих на рівень психофізичного розвитку учнів кожного класу, не тільки своєчасно забезпечувала зниження розумової й м'язової втоми, але

сприяла поліпшенню м'язово-суглобової чутливості й орієнтації тіла та окремих його частин у просторі, що в свою чергу відобразилося на поліпшенні постави (у 25,2% учнів), зниженні захворюваності (на 12,6%) та підвищенні рівня навчальної успішності учнів експериментальних класів (на 7,5%). В контрольних класах дані показники залишилися без змін. Підсумовуючи результати всіх тестових вправ рухової підготовленості молодших школярів, ми визначили руховий вік та динаміку його змін протягом навчального року учнів контрольних і експериментальних класів. В учнів експериментальних класів руховий вік збільшився протягом навчального року на 1,4 роки і склав 7,3 роки (паспортний вік дітей – 8,1 років). Відставання рухового віку від паспортного за один рік експериментальної роботи з використанням особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів зменшилося з 1,2 роки до 0,8 років ($P < 0,01$), що підтверджує ефективність експериментальної методики.

8. Про ефективність реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні молодших школярів свідчить позитивна зміна рівня психофізичного розвитку учнів експериментальних класів “рухливого активного” (на 25%), при практичній відсутності дітей, віднесених до рівня “малорухливий пасивний” і “малорухливий активний”.
9. Можна відмітити суттєве поліпшення оцінки індивідуально-психологічного розвитку особистості молодших школярів експериментальної групи при достовірному її розходженні ($P < 0,01$) з контрольною групою. У дітей контрольної групи загальна оцінка даного показника зросла на 2,7 % (3,7 – 3,8 бали), а в експериментальній групі – на 10,5 % (3,8 – 4,2 бали). Змінилися на краще стосунки молодших школярів у класному колективі, діти навчилися бути спостережливими та уважними, набули нових життєво необхідних умінь та навичок, стали більш працьовитими та самостійними, що допомагало їм як у навчальній діяльності, так і у повсякденному житті.

10. Впровадження результатів дослідження в систему роботи вчителів початкової школи і фізичної культури дозволило своєчасно коригувати психофізичний стан дітей засобами спрямованої дії фізичних вправ відповідно до їх фізіологічних і рухових можливостей, як в організованих формах рухової діяльності, так і в самостійних індивідуальних заняттях.

Таким чином, можна констатувати ефективність впливу особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні не лише на фізичний розвиток молодших школярів, а й на всебічний гармонійний розвиток цілісної особистості дитини. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми використання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні. Подальшого наукового аналізу потребують шляхи поглиблення даного процесу в умовах різних типів навчальних закладів; питання підготовки майбутніх учителів до реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Пер. с нем. Москва, 1995. 296 с.
2. Алексеев Н.А. Личностно ориентированное образование: вопросы теории и практики. Тюмень, 1997. 143 с.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Минск: Ун-т, 1990. 560 с.
4. Арэф'єв В.Г., Єдинак Г.А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. 384 с.
5. Аршавский И.А. Физиологические механизмы и закономерности индивидуального развития. Москва: Наука, 1982. 270 с.
6. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования // Педагогика, 1984. № 3. С.44-48.
7. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. Москва: ФиС, 1978. 223 с.
8. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Москва: Просвещение, 1982. 192 с.
9. Базилевич Н.О. Історичні аспекти формування особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні школярів. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/338.pdf> (дата звернення 14.05.2018).
10. Бальсевич В.К. Проблемы совершенствования процесса физического воспитания младших школьников // Сов. педагогика. 1983. №8. С. 18-20.
11. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва: Прогресс, 1986. 420с.
12. Бех І.Д. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини // Початкова школа. 2001. № 2. С.3-8.
13. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.

- 14.Блонский П.П. Физическое воспитание в школе первой ступени : Избр. пед. произв. Москва: АПН РСФСР, 1961. 580 с.
- 15.Божович Л.И. Этапы формирования личности. Москва: Просвещение, 1995. 114 с.
- 16.Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегия личностно ориентированного воспитания // Педагогика. 2001. № 1. С.17-24.
17. Васкан І., Розтока А. Стан і формування в школярів інтересу до фізичного виховання та спорту. URL: file:///D:/downloads/Fvs_2012_4_58.pdf (дата звернення 01.05.2018).
- 18.Ведмеденко Б.Ф. Виховання в учнів звички займатися фізкультурою і спортом // Педагогіка і психологія. 1995. № 1. С.109-113.
- 19.Вільчковський Е.С., Козленко М.П., Цвек С.Ф. Система фізичного виховання молодших школярів : навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 232с.
20. Волков Л.В. Методика виховання фізичних здібностей учнів. Київ: Рад.шк., 1980. 248 с.
- 21.Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва, 1991. 242 с.
- 22.Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва: Просвещение, 1986. 88 с.
- 23.Дубогай О.Д. Особистісно-орієнтовані підходи у фізичному вихованні школяра // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Фізична культура, спорт та здоров’я нації”. Вінниця, 1998. С. 32-36.
- 24.Дубогай О.Д., Фролова Н.О., Пангелов Б.П., Горбенко М.І. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання школярів. URL: https://scholar.google.ru/citations?user=QMt4MRAAAAAAJ&hl=ru#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Dru%26user%3DQMt4MRAAAAAAJ%26citation_for_view%3DQMt4MRAAAAAAJ%3AqxL8FJ1GzNcC%26tzom%3D-120 (дата звернення 10.10.2018).
- 25.Загвязинский В.И. Реальный гуманизм и тенденции развития образования // Образование и наука. 2005. № 1. С.34-39.

- 26.Занков Л.В. Развитие учащихся в процессе обучения (1-11 классы). Москва: АПН РСФСР, 1963. 88 с.
- 27.Ильин В.С. Формирование личности школьника. Москва: Педагогика. 1984. 144 с.
- 28.Козленко О.М. Підвищення ефективності фізичного виховання молодших школярів на основі формування у них прагнення до фізичного вдосконалення : дис... канд. пед. наук. Київ, 1991. 165с.
- 29.Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения : В 2 т. Москва: Педагогика, 1982. 2 т. 344 с.
- 30.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. школа, 1989. 608с.
- 31.Круцевич Т.Ю. Дифференцированный подход к физическому воспитанию школьников в связи с особенностями высшей нервной деятельности // Сб. Вопросы дифференцированного физ. воспитания детей и подростков. Киев: КГИФК, 1981. С. 42-53.
- 32.Кузнецов М.Е. Педагогические основы личностно ориентированного образовательного процесса в школе. Новокузнецк, 2013. 338 с.
- 33.Леонтьев А.А. Избранные психологические произведения : В 2 т. Москва. 1983. Т.1. 190 с.
- 34.Лернер И.Я. Человеческий фактор и функции содержания образования // Сов. педаг. 1987. № 11. С. 60-65.
- 35.Лесгафт П.Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / Избр. пед. соч. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1952. Т.2. 336 с.
- 36.Лесик В.В. Формування потреби фізичного вдосконалення у дітей з послабленим станом здоров'я в системі "Сім'я – школа" : дис... канд. пед. наук. Київ, 1996. 210 с.
- 37.Локшина О.І., Олейникова О.О. Вплив ідей М.Монтессорі на дошкільне виховання у США // Сучасні проблеми теорії і практики школи та педагогіки за рубежом. Київ, 1994. С.12-16.

- 38.Макаренко А.С. Перспектива. О моем опыте. В 7 т. Москва: АПН РСФСР. Т.5. 258 с.
- 39.Маслоу А. Мотивация и личность : пер. с англ. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 478 с.
- 40.Мономах В. Поучения // Літопис Руський. Київ: Дніпро, 1989. 468 с.
- 41.Ніколаєнко Д.Ф., Проколієнко Л.М. Індивідуально-психологічні особливості особистості : навч. посібник. Київ: Просвіта, 1987. 43 с.
- 42.Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Просвіта, 2000. 368 с.
- 43.Особистісно зорієнтоване виховання. URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/upbring/753/> (дата звернення 14.11.2017).
- 44.Остапенко О.І. Особливості фізичного виховання учнів початкових класів у системі «родина – школа». URL: <file:///D:/downloads/31359-58447-1-SM.pdf> (дата звернення 22.12.2017).
- 45.Павицька К.М. Педагогічні умови фізичного виховання учнів початкових класів у позакласній роботі URL: <http://lib.iitta.gov.ua/3660/1/47.pdf> (дата звернення 14.05.2018).
- 46.Песталоцци И.Г. Избранные педагогические произведения : В 3 т. / Под ред. М.Ф. Шабаевой. Москва: АПН, 1961. Т.2. 720 с.
- 47.Пилипенко В.Д., Коваленко О.А. Впровадження особистісно-орієнтованих технологій у школі (з досвіду роботи). Запоріжжя : Просвіта, 2001. 118 с.
- 48.Платон. Сочинения. – Т. 1. – Москва: Мысль, 1968. – С.209.
- 49.Поліщук М. Шляхи індивідуалізації та диференціації навчання // Фіз. виховання в шк. 1998. № 4. С. 21-22.
- 50.Пономарев Г.Н. Личностно ориентированное обучение как фактор совершенствования подготовки специалиста по физической культуре // Теория и практика физической культуры.1997. № 12. С. 32.
- 51.Психическое развитие младших школьников : Экспериментально психологическое исследование / Под ред. В.В.Давыдова. Москва: Педагогика, 1990. 160 с.

- 52.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва, 1946. 703 с.
- 53.Русова С. Нова школа. Вибр. пед. твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
- 54.Руссо Ж.Ж. Избранные сочинения : В 3 т. / Пер. с франц. Москва: Политиздат, 1961. Т.1. 851 с.
- 55.Савченко А.Я. Формирование познавательной самостоятельности младших школьников : автореф. дис... д-ра пед. наук. Киев, 1983. 37 с.
56. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Москва: Просвещение, 1998. 164 с.
- 57.Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии : монография. Волгоград: Перемена, 1994. 150 с.
- 58.Сілков В., Сілкова Є. На шляху від колективних до особистісно зорієнтованих технологій навчання // Початкова школа. 2000. №11. С. 26-28
- 59.Сковорода Г.С. Твори : У 2 т. Київ, 1961. Т.1. 511 с.
- 60.Скрипник М.І. Розвиток особистості дитини в молодшому шкільному віці : до проблеми інтеграції навчального матеріалу в початкових класах // Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Суми, 1998. С.211-213.
- 61.Сократ, Платон, Аристотель, Сенека : Биографические очерки. Москва: Республика, 1995. 267 с.
- 62.Стивенс С.С. Экспериментальная психология : пер. с англ. Москва: Изд. иностр. лит., 1963. 284 с.
- 63.Столітенко В.В., Воробей Г.В. Фізичне виховання молодших школярів : навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997.140 с.
- 64.Сухомлинський В.А. Проблема воспитания всесторонне развитой личности : В 5 т. Київ: Рад. школа, 1979. Т.1. 214 с.
- 65.Туяхова В.В. Використання інноваційних технологій на уроках фізичної культури. URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/48360/ (дата звернення 07.02.2018).
- 66.Український педагогічний словник / Склав С.Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

67. Ушинский К.Д. Собр. соч. : В 11 т. Москва-Ленинград: Учпедгиз, 1950. Т.8. 348 с.
68. Флейвел Дж.Х. Генетическая психология Жана Пиаже. Москва, 1957. 137 с.
69. Фролова Н.О. Особливості особистісно-орієнтованого фізичного виховання молодших школярів в умовах малого міста // Матеріали ІУ Міжнародного наукового конгресу “Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров’я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації”. Київ. 2000. С. 441.
70. Цвек С.Ф., Борисенко А.Ф. Навчальна робота з фізичної культури в початкових класах (альбом). Київ: Рад. шк., 1985. 72 с.
71. Цьось А.В., Довганюк В.М. Ковальчук Н.М. Планування навчальної роботи з фізичної культури в школах 1-3 ступенів : навч. посібник. Луцьк: Надстир’я, 1998. 364 с.
72. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. Ч.1. 272 с.
73. Шиян Б.М., Папуша В.Г., Приступа Є.Н. Теорія фізичного виховання. Львів ЛОНМІО, 1996. 220 с.
74. Эльконин Д.Б. Введение в психологию развития. Москва: Просвещение, 1995. 362 с.
75. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Москва: Сентябрь, 1996. 96 с.